

De nieuwe opening in Polen

Na twee jaar populisme gaat Polen weer moderniseren. De nieuwe regering wil een liberaal economisch beleid voeren, maar het land krijgt ook een socialer en meer pro-Europees gezicht. Ook de betrekkingen tussen burger en staat veranderen, zo belooft de nieuwe premier. De vraag is of dat lukt. Sinds 1989 zijn alle regeringen door teleurgestelde kiezers naar huis gestuurd. Zal het nu anders lopen? Wat kan Europa van Polen onder Tusk verwachten?

De nieuwe coalitieregering van Burgerplatform (PO) en de Boerenpartij (PSL) erft een land dat hunkert naar rust, optimisme, vertrouwen en succes. Het sociologisch onderzoek *Diagnoza społeczna 2007* laat zien dat Polen conservatiever en intoleranter zijn dan twee jaar geleden.¹ Het gevoel dat de hervormingen sinds 1989 zijn mislukt, is wijdverbreid, terwijl de kloof tussen politiek en burger is gegroeid.

De afgelopen twee jaar ging het er heftig aan toe, met veel populistisch-conservatieve retoriek. Het maatschappelijk klimaat was vijandig en vol achterdocht. Polen onderging een morele revolutie onder regie van de gebroeders Kaczyński. Premier Jarosław Kaczyński kreeg op 21 oktober jl. in de parlementaire verkiezingen de rekening gepresenteerd. Niet alleen werd de regeringspartij PiS naar huis gestuurd, maar liefst 41% stemde op de PO – de hoogste score van een partij sinds 1989.

Opmars van het populisme

Wat verklaart de snelle opmars van het populisme in Polen sinds de eeuwwisseling? Hoe was het mogelijk dat Polen zijn droom van democratie, vrijheid en welvaart ging verknoeien om zich in een populistisch avontuur te storten? Deze vraag stelde Adam Michnik. Als antwoord gaf hij: 'De gemeenschappelijke kern is angst voor verandering en een vlucht voor de vrijheid. De verliezers van de overgang vanuit het communisme nemen wraak op de overwinnaars.'² Hij gaf aan dat 'de mensen die de overgang hebben geleid, blind waren voor het leed van de verliezers en de weg geëffend [hebben] voor het verkiezingssucces [in 2005; MBK] van de populisten'.

Polen heeft 15 jaar lang sociaal-economische hervormingen doorgevoerd. Deze kwamen bovenop de transitie naar democratie en markteconomie, die in 1989 werd ingezet. Alles bij elkaar waren dat geweldige veranderingen. De bevolking was weerbaar

en plooibaar, zo werd verondersteld, en werd geacht zich snel en soepel te kunnen aanpassen. Dit terwijl oude sociale zekerheden verdwenen, specifieke dromen van 1989, zoals van arbeidersparticipatie en sociale solidariteit, niet zijn uitgekomen en de verschillen tussen winnaars en verliezers steeds groter en zichtbaarder zijn geworden.

Al vanaf 1997 is het vertrouwen van de bevolking in de politieke leiders en de instellingen aan het dalen, zo toont het onderzoek *Diagnoza społeczna 2005*³ zien. In 2001 deden de radicale krachten hun intrede in de Poolse politiek. De kiezers lieten toen de regerende partijen, de Kiesbond Solidarność (AWS) van Jerzy Buzek en de Vrijheidsunie (UW) van Bronisław Geremek, hard vallen. Beide partijen verdwenen uit het parlement. Winnaars waren de postcommunisten van de SLD. Dat was de prelude voor de polarisatie in de samenleving, xenofobie, eurosceptis en een assertieve opstelling van Polen.

De nederlaag van de regeringspartijen was de prijs die moest worden betaald voor de sterk opgelopen werkloosheid, van 10% in 1997 naar 18% in 2001, alsmede voor de hervormingsdrang. De regering-Buzek (1997–2001) had de moed gehad vier grote hervormingen tegelijkertijd door te voeren: van openbaar bestuur, onderwijs, gezondheidszorg en pensioenstelsel, gekoppeld aan de sanering van de mijnbouw.⁴

Poolse Haider

Bij de verkiezingen van 2001 kreeg Polen een eigen variant van Jörg Haider: de populist Andrzej Lepper behaalde met zijn partij *Samoobrona* (Zelfverdediging) 10% van de stemmen en werd in één klap de derde partij van het land. Lepper was de eerste die een aanval deed op het establishment. Hij sloeg politieke munt uit anti-Europese gevoelens. 'Polen werden eerst beroofd door Moskou, daarna door Warschau en straks door Brussel', aldus Lepper.⁵ Zijn secondant was Roman Giertych, leider van de ultra-katholiek-nationalistische Liga van de Poolse Gezinnen. Onder het motto *Opdat Polen Polen zal zijn* speelde deze partij openlijk in op de angsten van vele Polen tegen vreemde mogendheden, Duitsland en de Europese Unie in Brussel voorop.⁶ Daarbij stond Brussel model voor de decadentie van het Westen: abortus, porno en euthanasie. Beide partijen

keerden zich bovendien tegen privatisering en tegen bezuinigingen op de verzorgingsstaat, kwamen op voor de verliezers en diegenen die verlies van eigen identiteit in de EU vreesden.

In 2001 behoorden ook twee centrumrechtse partijen tot de politieke nieuwkomers: het liberale Burgerplatform (PO) van Donald Tusk en de door twee juristen, de gebroeders Kaczyński, opgerichte conservatieve PiS (Recht en Rechtvaardigheid). De liberalen kwam voort uit de Vrijheidsunie (UW), toen Donald Tusk de strijd om het leiderschap van de UW van Geremek verloor. De desintegratie van de AWS resulteerde in de oprichting van de PiS. Deze partij kreeg 9,5% van de stemmen dank zij één programmapunt: harde aanpak van corruptie en misdaad, inclusief het invoeren van de doodstraf.

Diepe crisis

Polen was toen op weg naar toetreding tot de EU. De eer om dit karwei te klaren, viel toe aan premier Leszek Miller van de SLD (Verbond van Democratisch Links). Als postcommunist voerde hij een liberaal en pro-Europees beleid. Maar in 2003 belandde Polen in een ernstige politieke en morele crisis door een groot corruptieschandaal: 'Rywingate'. Televisieproducent Lew Rywin bood Adam Michnik, hoofdredacteur van *Gazeta Wyborcza*, tegen betaling van 17,5 miljoen dollar aan om een ongunstige mediawet aan te passen, zodat de krant zijn positie op de mediemarkt kon versterken.⁷ Het vertrouwen in de politiek kelderde verder.

Desondanks lukte het in juni 2003 nog wel de Polen met tweederde meerderheid 'ja' te laten stemmen in het referendum over toetreding tot de EU. Maar de regering-Miller viel in maart 2004 voortijdig. Dat kwam door het opsplitsen van de postcommunistische SLD. De nieuwe partij SDPL van Marek Borowski wilde afrekenen met de cultuur van vriendjespolitiek en corruptie, een erfenis van de communisten, de grondleggers van de SLD. De *deconfiture* van de SLD stortte links in een diepe crisis.

Morele revolutie

'De golf van populisme is ongekend groot en het eurosceptische element overheerst', schreef *Gazeta Wyborcza* begin 2005 in de aanloop naar de parlementsverkiezingen. De krant vond het niet in verhouding staan tot de toestand van de economie of de Poolse staat. 'Politici gaan verder in hun demagogie dan de kiezers verwachten. [...] Het zijn vaak niet de

kiezers, maar de partijen die radicaal van gedachtegoed kunnen veranderen', zo concludeerde een andere commentator.

De gebroeders Lech en Jaroslaw Kaczyński hunkerden sinds 1991 naar de macht. Onder hun regie heeft de PiS de nationaal-katholieke retoriek van de Liga en de anti-staat-ideeën van Zelfverdediging overgenomen. De PiS moest een volkspartij worden om een gooi naar de macht te kunnen doen. Daarom was een nieuw pakkend thema bedacht: een morele revolutie, waarin zuivering (*ustracja*) van communisten en van corruptie centraal stond. Solidair Polen moest het winnen van liberaal Polen (van de rijken).

Polen maakte in 2005 een revolutie van het volk mee. De parlementaire verkiezingen in het najaar van 2005 won PiS op het nippertje van PO. De opkomst was bedroevend laag: nauwelijks 40%. Lech Kaczyński werd vervolgens president. In mei 2006 ging de PiS de coalitie aan met de populistische Zelfverdediging en de ultra-katholieke Liga van de Poolse Gezinnen. Prompt moest de populaire premier Kazimierz Marcinkiewicz plaats maken voor de strateeg zelf – Jaroslaw Kaczyński.

Het zuiveren van de Derde Republiek (1989–2005) kreeg topprioriteit. Alle successen van de afgelopen 16 jaar (democratie, markeconomie en EU-lidmaatschap) werden als één grote puinhoop afgeschilderd. De Kaczyński's wilden een sterke staat vestigen, de Vierde Republiek, die gebaseerd is op drie pijlers: solidariteit, patriottisme en katholieke waarden. Ze namen de leuzen en retoriek van de Liga over, zoals het 'Poolse volk' tegen 'Duitsers', 'homo's', 'oligarchen', 'rijkelui', 'academici', 'Russen' en 'liberalen'.

Michnik waarschuwde begin 2007: 'Aanvallen op de onafhankelijke nieuwsmedia, beknotting van het maatschappelijk middenveld, centralisatie van de macht en overdrijving van de gevaren in binnen- en buitenland – op al die punten vertoont de politieke stijl van de huidige leiders van Polen en Rusland sterke overeenkomsten. Intussen worden in het Poolse buitenlandse beleid de betrekkingen met Rusland en Duitsland gekenmerkt door een obsessie met gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog.'⁸

Vooralsnog begon Polen met spectaculaire politieke arrestaties op een bananenrepubliek te lijken – ja zelfs op een politiestaat, met veel verdachten en veel bange mensen. De protesten beperkten zich vooralsnog echter tot stakingen voor hogere lonen van mijnwerkers, spoorwegpersoneel, verpleegkundigen en artsen.

De oppositie van de PO sneed geen hout. Vele kiezers zagen geen verschil met de PiS of vonden dat de partij voortdurend met alle winden mee woei. De PO wilde regeren en paste zich aan om naar de gunsten van verreachtste kiezers te dingen. Dat kwam vooral door Jan Rokita, bekend van de leus *Nice of de dood* uit 2003, die een voorstander was van een coalitie met PiS. PO steunde PiS in kwesties als abortus, euthanasie en homohuwelijken.

De EU als redding

Ondanks de populistische retoriek is de steun voor het EU-lidmaatschap onder de bevolking gestaag gegroeid naar liefst 87% (medio 2007). Polen hebben meer vertrouwen in de EU-instituten dan in de eigen overheid, die ze incompetent en corrupt vinden.

Het EU-lidmaatschap is voor Polen een zegen, niet alleen als een keurslijf voor de politiek, maar ook als aanjager van de materiële welvaart. Het inkomen van bijna alle sociale groepen is de afgelopen twee jaar met 12% toegenomen. De werkloosheid is gedaald van 18% naar 11%, dank zij de economische groei en de arbeidsmigratie.

Getrokken door de binnenlandse consumptie, export en investeringen groeit de Poolse economie sinds 2004 met gemiddeld 5,5% per jaar. De stroom buitenlandse investeringen verdubbelde sinds 2003 naar 12 miljard euro in 2006. De EU-subsidies veranderen het platteland zichtbaar. Polen beschouwen zich steeds meer als volledige EU-burgers. Het vrij verkeer van werknemers heeft een belangrijke rol gespeeld. Een tot twee miljoen Polen (gemiddelde leeftijd 35 jaar) zijn vertrokken, vooral naar het Verenigd Koninkrijk en Ierland.

De arbeidsmigratie bleek niet alleen een bron van materiële welvaart, maar ook een belangrijke uitlaatklep voor frustraties en een bron van persoonlijke ontwikkeling en blikverruiming. De jonge arbeidsmigranten deed het pijn dat in Europa om Polen werd gelachen. Ze zagen bovendien dat het ook anders kan.

De omslag

De zelf gekozen strategie om de vervroegde verkiezingen als een soort referendum over zijn regering en beleid te organiseren, is Kaczyński op 21 oktober 2007 fataal geworden. Eén doel is wel gehaald; de radicale ex-coalitiepartners zijn uit het parlement verdwenen; hun electoraat is door PiS opgeslokt. Maar de hoofdprijs van 41% van de stemmen ging

naar de 'aartsvijand van Polen' – de liberalen van de PO.

De omslag kwam een week voor de verkiezingen, na het door Tusk gewonnen televisiedebat met Jaroslaw Kaczyński. Er ontstond een massamobilisatie onder de jongere kiezers om tegen PiS te stemmen. De hoge opkomst van 53% was aan hen te danken. De jongeren hadden genoeg van de aanvallen op vrijheid, privacy, tolerantie en respect.⁹ Tusk voerde campagne in Londen, Glasgow en Dublin onder jonge Poolse migranten en beloofde hun een economisch wonder in Polen *à la* Ierland.

Nieuwe tijden

Vertrouwen, solidariteit en compromis luiden het credo van de coalitieregering van PO en de Boerenpartij PSL. De PSL, die nog in de jaren negentig uitblonk door anti-liberale retoriek en eurosceptis, is onder Waldemar Pawlak pro-Europa en sociaal-liberaal geworden.

Na twee jaar is de economie terug op de agenda, met belastingverlaging, deregulering, privatisering, decentralisatie van de overheid, meer marktwerking in gezondheidszorg en onderwijs en een snelle invoering van de euro. Aan de terugkeer van mensen naar Polen wordt gewerkt, het land heeft handen nodig om een tweede Ierland te kunnen worden.

Tusk wil burgers meer economische vrijheid geven en initiatieven van onderop stimuleren. Dat is een oud PO-ideaal. Nieuw is dat deze regering het belang van sociale solidariteit inziet en hogere lonen in onderwijs en gezondheidszorg toezegt.

Nieuw pragmatisme

In het buitenlandse beleid verandert het blikveld: Polen wordt minder pro-Amerikaans en meer pro-Europa. Het blijft een belangrijke partner van de Verenigde Staten, maar Warschau is teleurgesteld over de baten van zijn pro-Amerikaanse houding. Polen gaat in 2008 zijn troepen uit Irak terugtrekken. Ook wil premier Tusk eerst met Moskou en met de NAVO praten over plaatsing van een lanceerbasis van het Amerikaanse anti-raketschild. De nieuwe regering wil voorts een einde maken aan het conflict met de Europese Commissie over de aanleg van de autoweg door de Rospuda-vallei – het gebied dat onder de *Natura 2000*-bescherming valt.

Maar gaat het hier louter om een nieuwe stijl? 'Polen zal een hoofdrolspeler op het Europees toneel worden', zo beloofde de premier.¹⁰ De vraag is hoe

men deze ambities wil waarmaken. Onder Tusk gaat Polen in ieder geval assertief en constructief te werk, met inachtneming van de regels van *fair play* zoals andere lidstaten dat ook doen.¹¹ De relatie met Duitsland is ook aan het verbeteren. Tot traditionele vrienden rekent Tusk de grote vijf: Duitsland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Spanje en Italië; samen met Polen vormen zij de EU-6.

In de tweede helft van 2011 wordt Polen voorzitter van de EU. Deze regering beseft dat de Europese integratie in het nationaal Pools belang is. De komende zeven jaar zullen 13 miljard euro voor plattelandontwikkeling en 67 miljard euro voor infrastructuurprojecten uit Brussel komen.

Maar er blijft een kloof tussen Polen en de EU-15 in levensbeschouwelijke kwesties. De invloed van de Poolse kerk is groot. Het zwaard van Damocles – het mogelijk veto van de Poolse president – dwong Tusk het Europese handvest van grondrechten te blijven afwijzen.

President Lech Kaczyński blijft tot 2010 in functie. Beide coalitiepartners hebben weliswaar de absolute meerderheid in het parlement, maar dat is niet genoeg om het presidentiële veto inzake buitenlands beleid en defensie te blokkeren. En bovendien gaat broer Jarosław Kaczyński oppositie voeren.

Noten

- 1 Janusz Czapiński & Tomasz Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2007 – warunki i jakość życia Polaków [Sociale diagnose 2007 – omstandigheden en kwaliteit van het leven van Polen]*, Warschau, 10 september 2007 (te downloaden op www.diagnoza.com/, evenals 'Diagnoza 2005').
- 2 Adam Michnik, 'Hoe Polen zijn droom aan het verknoeien is', in: *NRC Handelsblad*, 31 maart 2007.
- 3 Czapiński & Panek, *a.w. noot 1*.
- 4 M. Bos-Karczewska, 'Post-Solidarnosc tijdperk is begonnen. Links wint verkiezingen in Polen', in: *Ablak – tijdschrift over Centraal-Europa en de Balkan*, no. 4, 2001.
- 5 M. Bos-Karczewska, 'Andrzej Lepper: politieke hooligan', in: *Ablak – tijdschrift over Centraal-Europa en de Balkan*, no. 4, 2002.
- 6 M. Bos-Karczewska, 'Opdat Polen Polen zal zijn', in: *Ablak – tijdschrift over Centraal-Europa en de Balkan*, no. 3, 2002.
- 7 M. Bos-Karczewska 'Rywingate', in: *Ablak – tijdschrift over Centraal-Europa en de Balkan*, no. 1, 2003.
- 8 Michnik, *a.w. noot 2*.
- 9 'Dlaczego młodzi wybrali Tuska' [Waarom de jongeren voor Tusk hebben gestemd], in: *Gazeta Wyborcza*, 29 oktober 2007.
- 10 Exposé van premier Tusk, in: *Rzeczpospolita*, 24 oktober 2007.
- 11 'Tusk's tussle', in: *Financial Times*, 23 oktober 2007.

Mw drs Małgorzata Bos-Karczewska is hoofdredacteur van Polonia.NL, de webportaal van de Poolse gemeenschap in Nederland.